

معلمان دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم؛ شایستگی‌ها و وظایف

Teachers of pupils with autism spectrum disorder; Competencies and duties

Zahra Eivazi

Mahbobeh Arefi

Kourosh Fathi Vajargah

Leili Panaghi

زهره عیوضی *

محبوبه عارفی **

کوروش فتحی ***

لیلی پناغی ****

چکیده

Abstract

The main problem that explains the need for this study is the inadequacy of the current curriculum of the teachers of teacher education centers in meeting the needs of students with children with autism spectrum disorders and the need to review them in such a way that they can increase the capabilities of these students. To give Using qualitative research method and based on purposeful sampling, 10 experts and teachers of students with autism spectrum disorder were interviewed and analyzed using the method of analytical content analysis. At the end of the analysis, there are 3 main themes: 1) Skill of knowledge (theoretical and research skills); 2) Skill methods (perceptual skills, teaching methods, evaluation, abstract thinking); 3) Human skills (communication skills, ethical values, characteristics). Personality, psychological skills (and 12 subtopics) were defined using the curriculum components (goal, content, implementation and outcome) as well as the competence model: the knowledge, skills and abilities needed by the student Teacher Training Centers and the final model The findings suggest that if a student curriculum pattern is developed, teachers of special teacher education centers for students with autism spectrum disorder Factors such as increasing teacher expertise, increase motivation and enhance the ability of the student's teacher autism spectrum disorder will be achieved.

Key Words: Competency-based curriculum, Teacher Training Centers, Autism disorder

مسئله اصلی موردنظر که ضرورت اجرای این تحقیق را تبیین می‌سازد، عدم کفایت برنامه درسی فعلی دانشجو معلمان مراکز تربیت معلم در برآورده ساختن نیازهای دانش‌آموزان کودکان مبتلا به اختلال طیف اتیسم و لزوم بازنگری آن به گونه‌ای است که بتواند قابلیت‌های این دانش‌آموزان را افزایش دهد. با استفاده از روش تحقیق کیفی و طبق نمونه‌گیری هدفمند، با ۱۰ نفر از متخصصان و معلمان دانش‌آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم، مصاحبه، و با استفاده از روش تحلیل محتوای تماتیک، اطلاعات مورد بررسی قرار گرفت. در پایان تحلیل، سه تم اصلی: مهارت دانشی (مهارت نظری و مهارت پژوهشی); مهارت روش اجرایی (مهارت ادراکی، روش تدریس، ارزشیابی، تفکر انتزاعی) و مهارت انسانی (مهارت ارتباطی، ارزش‌های اخلاقی، ویژگی‌های شخصیتی، مهارت‌های روانشناختی) و ۱۲ تم فرعی تعریف شدند. با استفاده از اجزاء برنامه درسی (هدف، محتوا، روش اجرایی و پیامد) و همچنین مدل شایستگی: دانش، توانایی و مهارت‌های مورد نیاز دانشجو معلمان مراکز تربیت معلم استخراج و مدل نهایی طراحی گردید. یافته‌ها حاکی است در صورت تدوین الگوی برنامه درسی دانشجو معلمان مراکز تربیت معلم خاص دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم، عواملی از قبیل افزایش تخصص معلم، افزایش انگیزه معلم و افزایش توانمندی دانش‌آموز مبتلا به اختلال طیف اتیسم حاصل خواهد شد.

واژه‌های کلیدی: برنامه درسی مبتنی بر شایستگی، مراکز تربیت معلم، اختلال طیف اتیسم

* دانشجوی دکتری رشته برنامه ریزی درسی. دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شهید بهشتی
** نویسنده مسئول: دانشیار برنامه ریزی درسی. دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شهید بهشتی

Email: M-Arefi@sbu.ac.ir

*** استاد برنامه ریزی درسی. دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شهید بهشتی
**** دانشیار پژوهشکده خانواده. دانشگاه شهید بهشتی

Received: 15 Apr 2015 Accepted: 20 Nov 2015

پذیرش: ۹۴/۸/۲۹

دریافت: ۹۴/۱/۲۶

مقدمه

اختلال طیف اتیسم اختلالی عصب- تحولی است که شامل نقص در حوزه‌های ارتباطی، تعامل اجتماعی و رفتارها، و نیز علایق و بازی‌های محدود و کلیشه‌ای کودک است (انجمن روان پزشکی آمریکا، ۲۰۱۳). کودکان دچار اختلال طیف اتیسم در طول بازی‌ها و فعالیت‌های اجتماعی مشکلاتی در شروع و حفظ تعامل با همسالان (پترینا، کارتر، استفسون، ۲۰۱۴) و انجام بازی‌های انفرادی و تکراری به جای بازی با دیگران (آندراس، ۲۰۱۲) دارند. در نتیجه این مشکلات، کودکان مبتلا به طیف اختلالات اتیسم، مشارکت اجتماعی کم یا ناپیزی دارند (آندرسون، شاتوک، کوپر، روکس و واگنر، ۲۰۱۴). کودکان مبتلا به اختلالات طیف اتیسم در مهارت‌های ارتباطی نیز (هم کلامی و هم نوشتاری) مشکل دارند. آنها نمی‌دانند که ارتباط، چگونه برقرار می‌شود و چه اهمیتی دارد. همچنین آنها غالباً در شروع ارتباط و برقراری ارتباط متقابل مشکل دارند. بسیاری از آنها نیز واجد مشکلات گفتاری هستند و ممکن است هیچگاه در طول زندگی خود صحبت نکنند و یا در سخن گفتن، تأخیر داشته باشند. متخصصان در اولین مرحله کودکان را مورد ارزیابی قرار می‌دهند و برای ارزیابی توانایی‌های ارتباطی آنها ناگزیرند با آنها ارتباط برقرار کنند. مشکل اصلی نیز از همین نقطه آغاز می‌گردد، زیرا برای برقراری ارتباط با این کودکان باید تدابیری در نظر گرفت (تجربیشی، ۱۳۹۲). طبق راهنمای تشخیصی و آماری اختلالات روانی، وجوه مشخصه اختلال اتیسم عبارتند از: تخریب کیفیت تعامل اجتماعی، تخریب ارتباط، الگوهای محدود تکراری و قالبی رفتار یا علایق. باید توجه داشت که محور اصلی آسیب در اتیسم، آسیب در ارتباط است (شاپلر، ۱۹۸۹). لذا با توجه به مرکزی بودن کاستی مهارت‌های اجتماعی در اختلال اتیسم، طراحی مداخله‌هایی با هدف بهبود مهارت‌های اجتماعی در این کودکان ضروری است (بن-ساسون، لاماش و گال، ۲۰۱۳). هر چند در فضای ارائه خدمات آموزشی در ایران، پژوهش‌هایی که میزان استفاده از برنامه‌های درسی آموزشی و از خدمات گوناگون برای کودکان مبتلا به اختلال طیف اتیسم را برآورد نموده باشد، در دسترس نیست، با وجود این افزایش مراکز تخصصی ارائه خدمات توانبخشی درمانی و حجم مراجعه برای استفاده از انواع خدمات درمانی، از افزایش آگاهی و افزایش نیاز آموزش‌های ویژه کودکان مبتلا به اختلال طیف اتیسم، در این زمینه حکایت دارد. دانش‌آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم، در مدارس کودکان استثنایی مشغول به تحصیل می‌باشند. برنامه درسی آنان بسیار شبیه به برنامه درسی دانش‌آموزان مبتلا به نارسایی‌های ذهنی است. اما به‌طور کلی، مثل دانش‌آموزان عادی، دانش‌آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم هم نیاز دارند بدانند که از آنها چه انتظارتی می‌رود و آنها چه انتظاراتی از دیگران دارند (باقری نکاح و اصغری نژاد، ۱۳۹۲). تهیه برنامه‌های درسی متناسب با توانایی‌های ذهنی و جسمی گروه‌های مختلف کودکان و دانش‌آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم که

بتواند این افراد را برای یک زندگی مستقل آماده سازد، بسیار ضروری است. یافته‌های مختلف حاکی از این است که دستیابی دانش‌آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم به اشتغال و زندگی مستقل، مستلزم برخورداری آنان از برنامه درسی مناسب است (باون، ۲۰۰۹). بدیهی است تدوین برنامه آموزشی و درسی متناسب با نیازهای دانش‌آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم مستلزم کسب صلاحیت حرفه‌ای معلم است که می‌بایست در مراکز تربیت معلم مورد توجه قرار گیرد. به کار گماردن تواناترین و شایسته‌ترین افراد برای حرفه معلمی حیاتی‌ترین مسأله است، چراکه کیفیت هر نظام آموزشی در نهایت به کیفیت معلمان آن جامعه وابسته است (کریمی، ۱۳۸۷) و آموزش مطلوب معلمان و پرورش صلاحیت‌های حرفه‌ای در آنها از اهداف اساسی برنامه درسی تربیت معلم می‌باشد (شعبانی، ۱۳۹۱). از طرفی یکی از مهم‌ترین چالش‌های پیش روی آموزش عالی، شکاف بین آموخته‌های نظری و شایستگی‌های عملی است. شایستگی یک عملکرد روشن و قابل اندازه‌گیری است که از نظر کمی، کیفی، زمان، هزینه و با ترکیبی از هر یک قابل بررسی است. هر گستره‌ای از شایستگی‌ها شامل مهارت‌های شناختی (ذهنی) و عملی، نگرشی و اجتماعی است که با هم تکمیل کننده آن هستند (دیانتی و عرفانی، ۱۳۸۸).

به‌طور کلی، شایستگی‌ها را می‌توان عبارت از توانایی افراد برای اجرای کاری یا حرفه‌ای، مطابق با تخصص‌هایی که دارند، دانست. این تخصص‌ها و توانمندی‌ها باید در متون برنامه درسی بر حسب دانش، مهارت‌ها و نگرش‌ها بیان شوند. با این همه، برنامه درسی در آموزش عالی به واسطه ارتباطی که فارغ التحصیلان آن با بخش‌های مختلف صنعت، تجارت، کشاورزی، خدمات و غیره دارند، باید صلاحیت‌های ضروری را در آنها پرورش دهد (فتحی و اجارگاه و همکاران، ۱۳۹۳). مولدر و همکاران (۲۰۰۸) اذعان می‌دارند که افزایش توجه به برنامه درسی مبتنی بر شایستگی در سال‌های اخیر به دلیل تاکید این نوع برنامه درسی بر مسائل مهم جامعه از قبیل اشتغال و یادگیری مادام‌العمر بوده است (گلیس و همکاران، ۲۰۰۸؛ به نقل از هدایتی و همکاران، ۱۳۹۴). طراحی برنامه‌های درسی مبتنی بر شایستگی می‌تواند به عنوان گامی در راستای تقویت و احیای شایستگی‌های دانش‌آموختگان متناسب با نیازهای جامعه و بازار کار و صنایع در نظر گرفته شود و شایستگی‌های لازم را در آنها پدید آورد و موجبات موفقیت آنها را در موقعیت‌های مختلف فراهم نماید و برنامه درسی معلمان دانش‌آموز مبتلا به اختلال طیف اتیسم متناسب با نیازهای این کودکان با بهبود نتایج پس از مدرسه از قبیل: افزایش میزان فارغ‌التحصیلی، افزایش میزان اشتغال و افزایش میزان شرکت در دانشگاه ارتباط دارد. در واقع برنامه درسی معلمان دانش‌آموز مبتلا به اختلال طیف اتیسم، مهارت‌های ضروری برای زندگی و کار در جامعه را به این گروه از دانش‌آموزان می‌آموزد و آنها را برای یک زندگی مستقل یا دست کم نیمه‌مستقل آماده می‌سازد (مومنی مهموئی، ۱۳۹۰). لذا مسأله اصلی مورد نظر که ضرورت اجرای این تحقیق را تبیین می‌سازد،

عدم کفایت برنامه درسی فعلی دانشجوی معلمان مراکز تربیت معلم در برآورده ساختن نیازهای دانش آموزان کودکان مبتلا به اختلال طیف اتیسم و لزوم بازنگری آن به گونه‌ای که بتواند قابلیت‌های این دانش آموزان را پرورش دهد.

روش

پژوهش حاضر یک پژوهش کیفی و از نوع هدف، کاربردی می‌باشد. پس از بررسی پیشینه نظری پژوهش، نقشه عناوین مصاحبه طراحی و سپس مصاحبه نیمه ساختاریافته تدوین شد. بر این اساس، موضوعات مرتبط با پژوهش در سه بخش: ۱- برنامه درسی، ۲- شایستگی، و ۳- کودکان مبتلا به اختلال طیف اتیسم دسته‌بندی شدند. پس از طراحی نقشه عناوین مصاحبه، با نظر اساتید راهنما و مشاور، تعداد ۳۴ سوال طراحی و به روش نمونه‌گیری هدفمند با ۵ نفر از معلمان با تجربه دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم در سال ۹۴-۹۵ و ۵ نفر از متخصصان و صاحب‌نظران آموزش دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم که از طریق معرفی کارشناس اتیسم اداره آموزش و پرورش استثنایی شهر تهران و اساتید راهنما و مشاور شناسایی شده بودند، مصاحبه شد. میانگین زمان مصاحبه ۶۰ دقیقه بود و مصاحبه‌ها دقیقاً با همان کلمات، عبارات و جمله‌بندی‌های شرکت‌کنندگان در مصاحبه‌ها پیاده شد، تا نوشته‌ها دقیقاً همان جملاتی باشند که مصاحبه‌شوندگان بیان کرده‌اند و مبنای معتبری برای تحلیل داده‌ها باشد. با استفاده از روش تحلیل محتوای تماتیک، مصاحبه‌ها پیاده شده و مقوله‌ها استخراج گردید. به منظور سنجش روایی مصاحبه‌ها، پس از پیاده‌سازی مصاحبه‌های ضبط شده و استخراج کدها و تم‌ها، فرایند تحلیل و تم‌های بدست آمده برای ۳ نفر از مصاحبه‌شوندگان ارسال و پیشنهادهای آنان در پارادیم کدگذاری اعمال شد. همچنین دو نفر از دانشجویان دکتری برنامه‌ریزی درسی با سابقه کار در زمینه تحلیل محتوا، کدگذاری را بررسی نمودند و نظرات آنها در تدوین الگو به کار گرفته شد. به منظور بررسی مفاهیم بدست آمده از مصاحبه‌ها، پس از استخراج کلمات و مفاهیم کلیدی، کدها و تم‌ها، جلسات متعددی با اساتید راهنما و مشاور برگزار شد و ضمن بررسی موارد استخراج شده، نظرات آنها در مورد نام‌گذاری کدها و تم‌ها اخذ گردید.

نتایج

نتایج حاصل از تحلیل محتوا، در سه بخش کلمات کلیدی مصاحبه، کدگذاری و تم بدست آمد. سپس برای مرتبط کردن مفاهیم به یکدیگر کدها در قالب مقوله‌ها دسته‌بندی شدند. پس از طبقه‌بندی معنی دار مقوله‌ها، تم‌ها در سه دسته کلی دسته‌بندی شدند. از طریق بررسی مکرر رونوشت مصاحبه‌ها، مقوله-

ها به تدریج مشخص شدند. به منظور تشریح بیشتر، به عنوان نمونه اطلاعات زیر از داده‌ها پدید آمد: چندین شرکت کننده بیان کردند که: «در دانشگاه و یا مراکز تربیت معلم هیچ واحد درسی جداگانه‌ای در خصوص اتیسم وجود ندارد. معمولاً چند فصل از کتاب‌های درسی به این اختلال می‌پردازد»؛ «اکثر مربی و معلمین کودکان مبتلا به اختلال طیف اتیسم دروس پایه روانشناسی را نگذرانده‌اند»، «معلم کودک مبتلا به اختلال طیف اتیسم باید دروس تخصصی روانشناسی استثنایی را بگذراند». بنابراین، مقوله آموزش دانشگاهی بدست آمد؛ تعدادی از مصاحبه شونده‌گان بیان کردند: «کودکان مبتلا به اختلال طیف اتیسم در برقراری تعاملات اجتماعی و ارتباطات ناتوان هستند»، «نمی‌توانند از حرکات، اشاره‌ها و حالات چهره برای برقراری ارتباط استفاده کنند»؛ با همسالان خود نمی‌توانند بازی کنند»؛ «به واکنش‌های عاطفی بازخورد نمی‌دهند»؛ بنابراین، مقوله «ناتوانی در تعاملات اجتماعی و ارتباطات» پدید آمد. چندین شرکت کننده تأکید داشتند که «در آموزش کودکان مبتلا به اختلال طیف اتیسم باید از تصاویر استفاده کرد»؛ «یادگیری کودکان مبتلا به اختلال طیف اتیسم بیشتر مبتنی بر دیداری است تا کلامی»؛ «از ابزارهای ساده موجود در محیط کودک باید برای آموزش استفاده کرد»؛ بنابراین، تم روش آموزشی/تدریس بدست آمد. رونوشت مصاحبه‌ها چندین بار بررسی شد و چند مقوله مرتبط دیگر که موجب افزایش اشباع این خرده مقوله می‌گردید، یافت شد. سایر تم‌ها به همین شیوه ایجاد شدند. در پاسخ به پرسش سوال اول پژوهش (وظایف اصلی و فرعی دانشجو معلمان مراکز تربیت معلم خاص دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم)، ۹ وظیفه اصلی و ۳۰ وظیفه فرعی و شاخص‌های مربوطه تدوین گردید. نتایج حاصل از یافته‌های مصاحبه‌ها، از جمله وظایف اصلی دانشجو معلمان مراکز تربیت معلم، داشتن دانش نظری و کاربردی، مهارت ادراکی، مهارت روانشناختی، مهارت تدریس، مهارت‌های ارتباطی و اجتماعی، توانمندی‌های فردی و برخورداری از سلامتی روحی و جسمی می‌باشد. سپس در پاسخ به سوال دوم پژوهش (به شایستگی‌های ضروری دانشجو معلمان مراکز تربیت معلم خاص دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم) شایستگی‌های اصلی در ۳ تم اصلی و ۱۲ تم فرعی مربوط تعریف شدند. تم‌های اصلی عبارتند از: ۱- مهارت دانشی (مهارت نظری و مهارت کاربردی)؛ ۲- مهارت روش اجرایی (مهارت ادراکی، روش تدریس، ارزشیابی، تفکر انتزاعی)؛ ۳- مهارت انسانی (مهارت ارتباطی، ارزش‌های اخلاقی و ویژگی‌های شخصیتی، مهارت‌های روانشناختی) به شکل جدول شماره ۱ طراحی گردید.

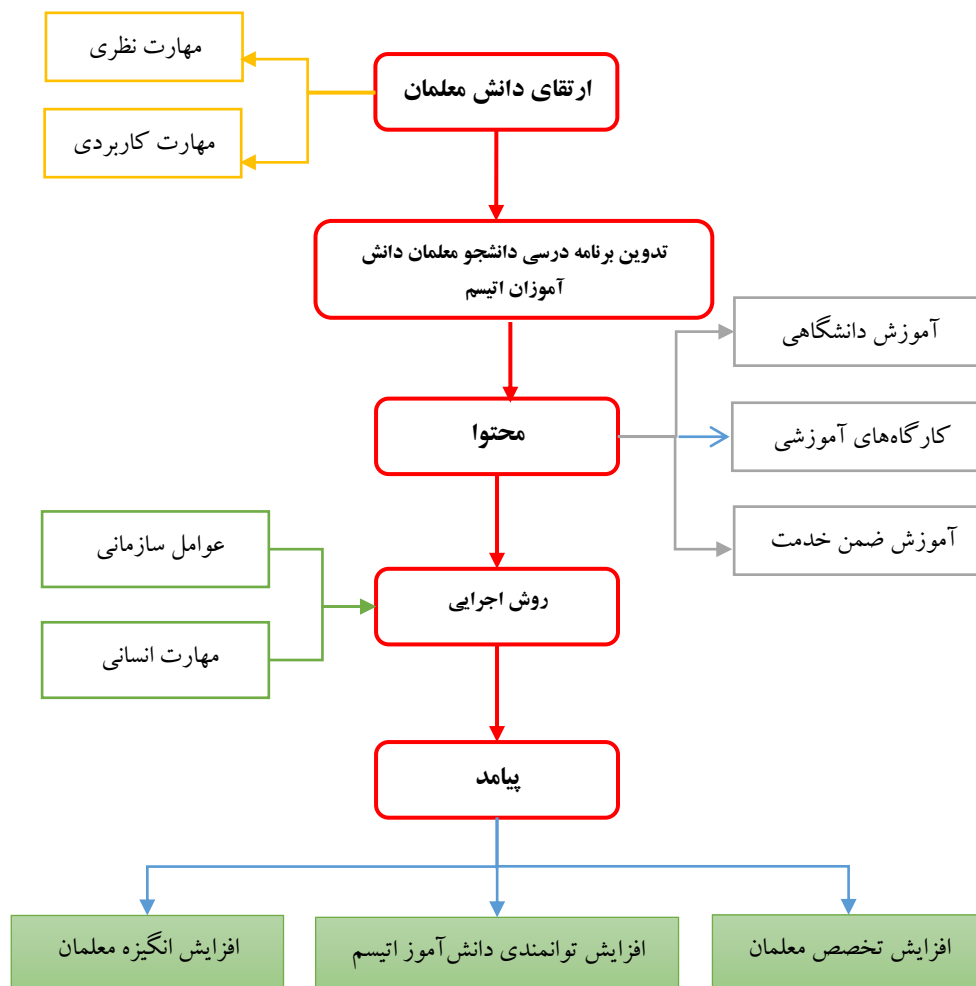
جدول ۱- شایستگی‌های ضروری دانشجو معلمان مراکز تربیت معلم خاص دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم

ردیف	شایستگی اصلی	زیرشایستگی	شاخص‌ها
۱	مهارت دانشی	مهارت نظری	<ul style="list-style-type: none"> - آشنایی با علائم اولیه و اختلالات کودکان در واحدهای درسی دانشگاه مبتلا به اختلال طیف اتیسم آشنایی با روش Son-Rise و ABA، کارگاه TEACH و PECS در واحدهای درسی دانشگاه - آموزش و توانبخشی کودکان مبتلا به اختلال طیف اتیسم تسلط بر روانشناسی کودکان استثنایی - گذراندن دوره‌های مربوط به تقویت مهارت‌های کودک مبتلا به اختلال طیف اتیسم تسلط بر گفتاردرمانی امکان حضور در فرصت مطالعاتی و کارآموزی در کشورهای دیگر شناسایی روش‌های جدید در دنیا
		مهارت کاربردی	<ul style="list-style-type: none"> پژوهش فرصت مطالعاتی مطالعه تطبیقی
۲	مهارت روش اجرایی	مهارت ادراکی	<ul style="list-style-type: none"> - توانایی تفکر و عمل به طرق بدیع و استقبال از ایده‌های جدی - رویکرد سیستمی در آموزش و توجه به پویایی اجزا و روند آنها
		روش تدریس	<ul style="list-style-type: none"> توانایی بکارگیری روش‌های مناسب برای به حداکثر رساندن توان آموزشی - توانایی استفاده از آخرین متدهای آموزش دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم - توانایی استفاده از بازی‌های آموزشی متناسب با توانمندی و نیاز دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم - آشنایی با روش تدریس متناسب با نیازها و توانمندی‌های دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم - توانایی آموزش به روش عینی و مستقیم به دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم - توانایی استفاده از برنامه‌های مبتنی بر نیازهای آنها - توانایی تدوین برنامه آموزشی مطلوب و برنامه انفرادی سنجی
		ارزشیابی	<ul style="list-style-type: none"> - آشنایی با روش‌های ارزشیابی و آزمون‌های مربوط به کودکان استثنایی - توانایی سنجش دانش آموز مبتلا به اختلال طیف اتیسم
		تفکر انتزاعی	<ul style="list-style-type: none"> - توانایی تفکر انتزاعی - توجه به اختلالات اتیسم و ویژگی‌های آن در دانش آموز مبتلا به این اختلال - توجه به برنامه تغذیه، درمان، خواب دانش آموز مبتلا به اختلال طیف اتیسم - داشتن اطلاعاتی درباره طول درمان و ارائه آن به والدین دانش آموز مبتلا به اختلال طیف اتیسم
	مهارت ارتباطی		<ul style="list-style-type: none"> - کلامی و شنود غیر کلامی و نوشتاری - ارتباط مؤثر

معلمان دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم ...

<ul style="list-style-type: none"> - داشتن مهارت برخورد با دانش آموز مبتلا به اختلال طیف اتیسم - ارتباط همراه با علاقه و اشتیاق و توجه به کانال‌های ارتباطی و شبکه سازی 				
<ul style="list-style-type: none"> - وظیفه شناسی و شهادت لازم برای پذیرش مسئولیت‌های سنگین، تحمل سختی‌ها - پذیرا و مشتاق نسبت به تغییر، برخورداری از انرژی و علاقه برای اتمام کارها - برخورداری از سلامت روانی و خودکنترلی - برخورداری از حس تعهد برای انجام امور محوله به نحو مطلوب - داشتن سعه صدر 	<ul style="list-style-type: none"> مسئولیت پذیری روحیه بالا سلامت روانی دلسوز تعهد وجدان کاری صبور 	<ul style="list-style-type: none"> ارزش‌های اخلاقی و ویژگی‌های شخصیتی 	مهارت انسانی	
<ul style="list-style-type: none"> - توجه به مجموع ناتوانی‌های دانش آموز مبتلا به اختلال طیف اتیسم - توجه به اشکال در تمرکز دانش آموز مبتلا به اختلال طیف اتیسم - توجه به انگیزش و هیجان دانش آموز مبتلا به اختلال طیف اتیسم - توجه به انگیزه متفاوت دانش آموز مبتلا به اختلال طیف اتیسم - توجه به خودانگیختگی و خودآغازگری دانش آموز مبتلا به اختلال طیف اتیسم 	<ul style="list-style-type: none"> آگاهی و شناخت هوش هیجانی انگیزشی 	<ul style="list-style-type: none"> مهارت‌های روانشناختی 		
<ul style="list-style-type: none"> - ارائه خدمات مشاوره‌ای در حد امکان 	مشاوره	مشاوره		

بر مبنای تحلیل محتوای تماتیک، مدل مفهومی طراحی شد که روابط بین مقوله‌های اصلی را نشان می‌دهد. مدل طراحی شده بر گرفته از متاتئوری بوده و از مدل شایستگی و همچنین اجزاء برنامه درسی استفاده شده است. بر اساس اجزاء برنامه درسی (هدف، محتوا، روش اجرایی و پیامد)، و همچنین مدل شایستگی دانش، توانایی و مهارت‌های مورد نیاز دانشجوی معلمان مراکز تربیت معلم استخراج و مدل مفهومی (شکل ۱) طراحی گردید.

شکل ۱- مدل مفهومی شایستگی‌های اصلی دانشجو معلمان مراکز تربیت معلم خاص دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم و پیامدهای آن برای دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم

بر اساس مدل اولیه که بر مبنای نتایج تحلیل یافته‌های کیفی ارائه شده است، می‌توان نتیجه گرفت به منظور ارتقاء دانش معلمان دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم به دو ابزار مهارت نظری و مهارت

معلمان دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم ...

پژوهش (کاربردی) نیاز است. به منظور ارتقاء دانش معلمان، محتوای آموزشی از طریق آموزش دانشگاهی، آموزش ضمن خدمت و کارگاه‌های آموزشی و همچنین مطالعات تطبیقی و حضور در دوره‌های بین‌المللی به منظور بهره‌مندی از آخرین یافته‌های پژوهشی در زمینه آموزش دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم امکان‌پذیر خواهد بود. برای اجرای یافته‌های آموزشی و پژوهشی معلمان، مهارت آموزشی از جمله توانایی بکارگیری روش‌های مناسب برای به حداکثر رساندن توان آموزشی، توانایی استفاده از آخرین متدهای آموزش دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم، توانایی استفاده از بازی‌های آموزشی متناسب با توانمندی و نیاز دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم، آشنایی با روش تدریس متناسب با نیازها و توانمندی‌های دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم، توانایی آموزش به روش عینی و مستقیم به دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم، توانایی استفاده از برنامه‌های مبتنی بر نیازهای آنها، توانایی تدوین برنامه آموزشی مطلوب و برنامه انفرادی، آشنایی با روش‌های ارزشیابی و آزمون‌های مربوط به کودکان استثنایی و توانایی سنجش دانش آموز مبتلا به اختلال طیف اتیسم لازم می‌باشد. همانطور که در مدل مفهومی مشاهده می‌شود، عوامل سازمانی و مهارت انسانی بر روش اجرای آموزشی موثر می‌باشند که لزوم توجه معلم به گفتاردرمانی، رشد و بهبود رفتارهای اجتماعی دانش آموز مبتلا به اختلال طیف اتیسم، توجه به اشکال در تعامل اجتماعی دانش آموز مبتلا به اختلال طیف اتیسم، توانایی تقویت مهارت ارتباطی، داشتن مهارت برخورد با دانش آموز مبتلا به اختلال طیف اتیسم، ارتباط همراه با علاقه و اشتیاق و توجه به کانال‌های ارتباطی و شبکه سازی، حس وظیفه شناسی معلم و شهامت لازم برای پذیرش مسئولیت‌های سنگین، تحمل سختی‌ها، پذیرا و مشتاق نسبت به تغییر، برخورداری از انرژی و علاقه برای اتمام کارها، برخورداری از سلامت روانی و خودکنترلی، برخورداری از حس تعهد برای انجام امور محوله به نحو مطلوب و داشتن سعه صدر می‌تواند بر روش اجرای آموزش تاثیرگذار باشد. همچنین توجه دولت با ایجاد رشته‌های تخصصی برای معلمان دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم در مراکز تربیت معلم و تربیت نیروهای متعهد و متخصص جهت ورود به بازار کار از جمله عوامل موثر در موفقیت برنامه درسی معلمان دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم می‌باشد. یافته‌ها حاکی از آن است که در صورت تدوین الگوی برنامه درسی دانشجو معلمان مراکز تربیت معلم خاص دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم، عواملی از قبیل: افزایش تخصص معلم، افزایش انگیزه معلم و مهمتر از همه افزایش توانمندی دانش آموز مبتلا به اختلال طیف اتیسم حاصل خواهد شد.

بحث

نقش منحصر به فرد معلم به عنوان مهمترین عنصر موثر در آموزش دانش‌آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم شناخته شده است و تخصص معلم این گروه از دانش‌آموزان، علاقه و دلبستگی وی به کار در انجام این وظیفه انسانی و بشردوستانه نقش مهم و اساسی را دارد. از آنجاکه، تخصص معلم دانش‌آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم با هدف‌گذاری، طراحی و اجرای برنامه‌های درسی متناسب با این گروه از دانش‌آموزان محقق خواهد شد، بنابراین مهمترین عامل پژوهش در مراکز تربیت معلم، توجه به برنامه‌های درسی آنان متناسب با دانش‌آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم است. در این راستا، تدوین الگوی برنامه درسی مناسب برای دانشجو معلمان دانش‌آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم ضرورت می‌یابد. یافته‌های پژوهش حاضر، نشان می‌دهد که از جمله شایستگی‌های لازم برای معلم دانش‌آموز مبتلا به اختلال طیف اتیسم، کسب دانش نظری و کاربردی و مهارت پژوهشی است که با هدف ارتقاء دانش صورت می‌گیرد. برای ارتقاء دانش، نیازمند بازبینی در برنامه‌های درسی معلم احساس می‌شود که از طریق شرکت در کارگاه‌های آموزشی و طی کردن آموزش ضمن خدمت میسر می‌شود. بخشی از شایستگی‌های مورد نیاز معلم دانش‌آموز مبتلا به اختلال طیف اتیسم، شایستگی‌های فنی است که می‌توان در قالب روش اجرایی آنها را دسته‌بندی کرد. بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر، مهارت در روش تدریس، ارزشیابی و داشتن تفکر انتزاعی از جمله تم‌های مربوط به مهارت روش اجرایی محسوب می‌شود. با توجه به ویژگی‌های خاص دانش‌آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم، معلم این گروه از دانش‌آموزان، باید از مهارت ادراکی بالایی برخوردار باشند. دیگر شایستگی مورد نیاز، داشتن مهارت انسانی است که معلم باید بر اساس آن دارای ویژگی‌های شخصیتی و ارزش‌های اخلاقی بخصوص باشد. از جمله: صبور بودن، داشتن وجدان کاری و تعهد، دلسوز بودن و ... داشتن مهارت ارتباطی از دیگر ویژگی‌های اخلاقی است که معلم دانش‌آموز مبتلا به اتیسم بر اساس آن می‌تواند با برقراری ارتباط با دانش‌آموز مبتلا به اتیسم، والدین، سمنها (NGO)، دولت و ... در موفقیت برنامه درسی دانش‌آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم تاثیرگذار باشد. معلم دانش‌آموز مبتلا به اختلال طیف اتیسم باید ضمن برخورداری از هوش هیجانی بالا، توانایی انگیزش دانش‌آموزان را داشته باشد. شناسایی نیازهای اساسی دانش‌آموزان از دیگر وظایف اصلی معلم این گروه از کودکان استثنایی می‌باشد. تعدادی از عوامل شناسایی شده از متن مصاحبه‌ها به عوامل سازمانی (خانواده و دولت) مربوط می‌شود که در موفقیت برنامه درسی دانشجو معلمان مراکز تربیت معلم نقش اساسی دارند که توجه به آنها می‌تواند در توانمندسازی دانش‌آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم بدست آورد. نقش خانواده و دولت به عنوان عوامل سازمانی می‌تواند تسهیل‌گر دستیابی به هدف اصلی که همانا ارتقاء دانش و توانمندی دانشجو

معلمان مراکز تربیت معلم است، باشد. توجه دولت به گروه دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم و خانواده‌های آنها، تاسیس مدارس خاص برای این گروه از دانش آموزان، ایجاد رشته تحصیلی برای تربیت نیروهای متخصص و متعهد ویژه دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم، توجه به مشکلات مالی خانواده‌ها و همچنین ایجاد انگیزه معلمان دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم از مواردی است که می‌توان به آنها اشاره کرد. همراهی خانواده‌ها و اعتماد آنها به معلم و برقراری ارتباط منظم با مرکز آموزشی در موفقیت برنامه درسی دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم موثر خواهد بود. به‌طور کلی و با توجه به اینکه میزان توجه به برنامه‌های درسی در دانشگاه‌ها کافی نیست و حتی تلاش و همت لازم برای بررسی، ارزشیابی، اصلاح و تغییر آنها به‌طور جدی در دستور کار قرار نگرفته است، امید است که دست اندرکاران و مسئولان امر، به برطرف نمودن آسیب‌های مذکور اهتمام نمایند و با توجه بیشتر به برنامه درسی دانشجو معلمان مراکز تربیت معلم خاص دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم، امکان توانمندی این دانش آموزان فراهم گردد.

پیشنهادهات

با توجه به نتایج حاصل از بررسی ادبیات و یافته‌های حاصل از تحلیل مصاحبه‌ها، پیشنهاد می‌شود رشته تحصیلی اختلال طیف اتیسم ایجاد، و متناسب با آن نیروهای متخصص تربیت شوند. از آنجا که، تعداد کثیری از مصاحبه شوندگان معتقد بودند هیچ رشته تخصصی با عنوان دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم وجود ندارد، توصیه می‌شود وزارت علوم در مراکز تربیت معلم رشته تحصیلی با عنوان اختلال طیف اتیسم ایجاد کند تا واحدهای تخصصی مربوط به این رشته ایجاد و تدریس گردد و از این طریق نیروهای متخصص و توانمند مخصوص آموزش دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم تربیت نماید. با توجه به اینکه از مهمترین وظایف اصلی دانشجو معلمان دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم در مراکز تربیت معلم داشتن دانش نظری و کاربردی مربوط به اختلالات طیف اتیسم می‌باشد، پیشنهاد می‌شود دانشجو معلمان در مراکز تربیت معلم از طریق گذراندن واحدهای درسی تخصصی دانش نظری با علائم اولیه و اختلالات کودکان مبتلا به اختلال طیف اتیسم، روش‌های آموزش Son- Rise، ABA و PECS، آموزش و توانبخشی کودکان مبتلا به اختلال طیف اتیسم آشنا شوند و پس از ورود به مدرسه و حین خدمت، از طریق شرکت در کارگاه‌های آموزشی، حضور در فرصت‌های مطالعاتی، پژوهش درباره آخرین متدهای آموزشی این گروه از دانش آموزان، دانش کاربردی معلمان دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم حاصل شود. به عبارت دیگر، واحدهای درسی دانشجو معلمان در مراکز تربیت معلم به صورت تلفیق تئوری و عمل برنامه‌ریزی شود. هر روش درمانی زمانی موثر است که با نیازهای ویژه کودک منطبق باشد. مهم‌ترین نیازهای آموزشی هر کودک مبتلا به اختلال طیف

اتیسم، آموزش مهارت‌های خودیاری و اجتماعی است. با مشاهده رفتارهای کودک و تست‌های ارزیابی و البته کمک صددرصدی خانواده‌ها، می‌توان استعدادها، خاص این کودکان را شناسایی، و در مسیر درست هدایت کرد. هر چه معلم اتیسم متخصص و متعهدتر باشد، به همان میزان موفقیت در آموزش کودکان مبتلا به اختلال طیف اتیسم بالاتر می‌رود. بدیهی است قبل از ارائه آموزش درست به کودکان (چه عادی و چه اتیسم)، باید آموزشگر و مربی خود به درستی آموزش دیده باشد و مهارت‌های لازم را کسب کرده باشد. بنابراین، پیشنهاد می‌شود دانشجو معلمان، در مراکز تربیت معلم با شیوه‌های نوین آموزش مهارت‌های خودیاری و اجتماعی آشنا شوند. بنابراین، با توجه به ویژگی‌های خاص دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم و به منظور تقویت مهارت تدریس و یاددهی، دانشجو معلمان در مراکز تربیت معلم، لازم است با منابع کمک آموزشی مرتبط با درس آشنا باشند و ضمن آشنایی با روش‌های متفاوت تدریس و متناسب با دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم، نحوه استفاده از آنها را بیاموزند. همچنین با نیازسنجی، تدوین برنامه مطلوب، آموزش به روش عینی و بازی‌های آموزشی مربوط به این گروه از دانش آموزان آشنا شده و توانایی طراحی برنامه جامع را داشته باشند و این میسر نخواهد بود، مگر با آموزش‌های ویژه در مراکز تربیت معلم. همچنین لازم است پس از ورود به مدارس، معلمان در آموزش‌های ضمن خدمت، با شیوه‌های به روز و جدید متناسب با نیازهای ویژه این گروه از دانش آموزان آشنا شوند. از ویژگی‌های معلم دانش آموز مبتلا به اختلال طیف اتیسم، داشتن سلامت جسمی و روحی، صبور بودن، کنترل هیجانات و برخورداری از روحیه بالا است و مراکز تربیت معلم باید در گزینش و تربیت دانشجو معلمان به آنها توجه کنند. بدین منظور پیشنهاد می‌شود تمهیداتی برای جذب و گزینش صحیح دانشجو معلمان بکار گیرد و با حضور متخصصان و صاحب‌نظران روانشناسی و مدیریتی از تست‌های ارزیابی ویژه (روانشناسی / مدیریتی)، برای سنجش ویژگی‌های فردی و روانشناختی افراد در مرحله گزینش استفاده شود. همچنین از جمله اساسی‌ترین اصلاحات کشورها، مشارکت مراکز تربیت معلم و مراکز دانشگاهی با دولت و خانواده‌ها، به منظور اثربخشی آموزشی است. لذا پیشنهاد می‌شود این هماهنگی از طریق نهادهای ذی‌ربط انجام پذیرد. دست اندرکاران مراکز تربیت معلم می‌توانند با مشوق‌های مالی و معنوی متناسب با فعالیت‌های مختلف آموزشی و پژوهشی معلمان دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم بر افزایش انگیزه آنها اثر گذاشته و آنها را برای تحقق اهداف مراکز تربیت معلم مصمم‌تر نمایند. خانواده‌ها می‌توانند با برقراری ارتباط موثر با معلمان، مکمل آموزشی بوده و همراه با آنها در یاددهی- یادگیری دانش آموزان موثر باشند. از طرفی، همه کشورها واحدهایی را تحت عنوان تمرین معلمی (کارورزی) برای حضور دانشجو - معلمان در کلاس درس و مدرسه در نظر گرفته، و به عنوان یکی از ضروری‌ترین برنامه‌های تربیت معلم در برنامه‌های خود گنجانده‌اند. این کشورها با توجه به

معلمان دانش آموزان مبتلا به اختلال طیف اتیسم ...

اینکه افزایش طول دوره‌های عملی را به عنوان یکی از هدف‌ها مدنظر دارند، درصدد افزایش طول این دوره‌ها و کیفیت بخشی به آنها هستند. گرایش به این است که میان مدارس و دانشگاه‌ها ارتباط نزدیکتر برای انجام دادن مؤثر این دوره برقرار شود. معلمان راهنما در این کشورها از مجرب‌ترین معلمان مدارس انتخاب شده و به وظایف خود آگاهی دارند (ملایی نژاد، ۱۳۸۷). بنابراین، پیشنهاد می‌شود: طول دوره کارورزی افزایش یابد و در طول برنامه درسی تربیت معلم برنامه‌ریزی شود تا دانشجو معلمان بتوانند در کلاس‌های درس واقعی حضور یابند، تدریس کنند و درباره تجارب خود در کلاس درس با اساتید و همکلاسی‌های خود به تبادل نظر بپردازند و از طرف معلمان راهنمای مجرب و اساتید خود بازخورد مناسب دریافت کنند. دانشجو معلمان در موقعیت‌های کلاس درس، مدرسه و تدریس به مشاهده و عمل می‌پردازند، و باورهای قابل توجهی از معلمی را در درون خود شکل می‌دهند. همچنین در صورت امکان برای تدوین یک دوره یکساله حرفه‌ای آموزش مبتنی بر کار (دوره انترنی) برای تکمیل تجارب دانشجو- معلمان برنامه‌ریزی شود. این دوره بهتر است به نحوی سازماندهی گردد که دانشجو - معلمان در حالی که در مدرسه مشغول به کار هستند، انجام شود.

منابع

- باقری نژاد، مینا، اصغری نکاح، سیدمحسن (۱۳۹۲). بررسی نیازهای آموزشی توانبخشی مادران کودکان اتستیک. نشر پژوهش در علوم، صص ۱۶-۱
- تجریشی، معصومه (۱۳۹۲). آموزش پاسخ محور به (PRT) در کودکان با اختلال اتیسم، تعلیم و تربیت استثنایی، سال سیزدهم، شماره ۸، پیاپی ۱۲۱. ص. ۵۶
- دیانتی، محمد؛ عرفانی، مریم (۱۳۸۸). نقش شایستگی‌ها در مدیریت منابع انسانی. ماهنامه تدبیر، شماره ۲۰۷
- شعبانی، حسن (۱۳۹۱). مهارت‌های آموزشی و پرورشی. چاپ بیست و چهارم، تهران: سمت، ص ۴۶
- فتحی واجارگاه، کوروش، موسی پور، نعمت اله؛ یادگارزاده، غلامرضا (۱۳۹۳). برنامه ریزی درسی آموزش عالی: مقدمه ای بر مفاهیم، دیدگاهها و الگوها. تهران: موسسه کتاب مهربان نشر. ص. ۱۴۴
- کریمی، فریبا (۱۳۸۷). مطالعه صلاحیت های حرفه ای معلمان دوره ابتدایی. رهبری و مدیریت آموزشی. ۲(۴)، ۱۶۶-۱۵۵
- ملایی نژاد، اعظم، ذکاوتی، علی (۱۳۸۷). بررسی تطبیقی نظام برنامه درسی تربیت معلم در کشورهای انگلستان، ژاپن، فرانسه، مالزی و ایران، فصلنامه نوآوریهای آموزشی، شماره ۲۶، سال هفتم
- مومنی مهموئی، حسین؛ کاظم پور، اسماعیل و تفرشی، محمد (۱۳۹۰). برنامه‌ریزی درسی مبتنی بر شایستگی؛ راهبردی مطلوب برای توسعه شایستگی‌های اساسی. راهبردهای آموزش در علوم پزشکی. ۴(۳)، ۱۴۹-۱۴۳.
- هدایتی، اکبر؛ ملکی، حسن؛ صادقی، علیرضا؛ سعدی پور، اسماعیل (۱۳۹۴). شایستگی های مورد انتظار دانش آموختگان دوره کارشناسی ارشد رشته برنامه ریزی درسی: یک پژوهش کیفی. نوآوری های مدیریت آموزشی، سال دهم. شماره سوم (پیاپی). تابستان. صص ۷۱-۵۱

- American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5®). American Psychiatric Pub.
- Andras, M. (2012). The value of LEGO® therapy in promoting social interaction in primary aged children with autism. *Good Autism Practice*, 13(2): 17-24.
- Anderson, K. A., Shattuck, P. T., Cooper, B. P., Roux, A. M., & Wagner, M. (2014). Prevalence and correlates of postsecondary residential status among young adults with an autism spectrum disorder. *Autism*, 18(5): 562-570.
- Ben-Sasson, A., Lamash, L., & Gal, E. (2013). To enforce or not to enforce? The use of collaborative interfaces to promote social skills in children with highfunctioning autism spectrum disorder. *Autism*, 17(5): 608–622.
- Bowen, A. E. (2009). Parent opinions of a structured functional curriculum for students with significant intellectual disabilities. A Dissertation Submitted to Western Carolina University for the degree of Master of Arts in School Psychology
- Fonseca, D., Santos, A., & Bastard-Rosset, D. (2009). Can children with autistic spectrum disorders extract emotions out of contextual cues? *Res Autism Spectrum Disord*, 3(1): 50-56.
- Petrina, N., Carter, M., & Stephenson, J. (2014). The nature of friendship in children with autism spectrum disorders: A systematic review. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 8(2): 111-126.
- Shopler, E. (1989). *Teaching Spontaneous Communication To Autistic And Mentally Hadicapped Children*. USA. Univ. Of San Diego